

Fikir, söz və məlumat azadlığının, plüralizmin inkişaf etdirilməsi

Leyla Abasova,

Bağı Dövlət Universitetinin müəllimi

Oxucu Mustafa Çəmənlini çəğdəş Azərbaycan ədəbiyyatının tanınmış nümayəndəsi kimi tanıyır və əsərlərini seve-seve oxuyur. XX əsrin 70-ci illərindən ədəbiyyata gələn Mustafa Çəmənlinin hekayələri, povest və romanları, eləcə də bədii-publistik əsərləri zaman-zaman Azərbaycan ədəbiyyatı xəzinəsinə daxil olmuş və olmaqdadır. Bu gün biz Mustafa Çəməni yaradıcılığını tamom bəşqə tərəfdən - redaktorluq sahəsindən təhfiş edəcəik, maraqlı faktları üzə çixməğə dolacaq.

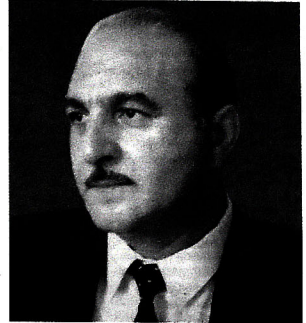
Mustafa Çəməni 1977-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin Jurnalistika fakültəsini bitirdikdən sonra 1978-ci ildə "Yazıçı" nəşriyyatına böyük korrektor vəzifəsinə təyin edilir. Az keçmiş 1981-ci ildə "Yazıçı" nəşriyyatında redaktor vəzifəsinə ona həvalə edilir. Məlumdur ki, redaktor əməyi - ədəbi əməkdir. Onu yalnız gözəl savadı olan, ədəbi dil normalarını mükəmməl bilən və inkişaf meyillərini duyan, müəlliflərin əsərlərini daha məzmunlu, daha oxunaqlı etməkdə müəlliflərə köməklik göstərmək üçün dilin və məntiqin bütün üsul və vasitələrindən məharətlə istifadə etməyi bacaran şəxs daha uğurlu apar bilər. Sovetlər dönmində də itir korrektor olsan, istərsə də redaktor və ya nəşriyyatda çalışsan digər vəzifə sahiblərinin sərliştsə, şəxsi keyfiyyətləri xüsusilə nəzərə alınırdı. Demək olar ki, nəşriyyatlarda redaktə işi ancaq bu işi bacaran insnlarla həvalə edilirdi.

M.Çəmənlinin ilk müstəqil redaktə işlərindən biri Azərbaycan teatrl tarixində müstəsna xidmətləri olan A.A.Tuqanovun "Teatr xatirələri" olmuşdu. Məhnr Muradova kitabda görkəmli rejissorun xatirələrindən ayrı-ayrı hissələri dilimizə çevirmişdi. Bu xatirələrdə A.A.Tuqanov Azərbaycanca gəlmişdən, böyük dramaturqumuz Cəfər Cəbbarlı ilə dostluğundan, onun pseyralarının səhnə təccəsümindən və başqa hadisə və əhvalatlarından söhbət açır.

Redaktor olduğı digər kitablarından biri də görkəmli opera müğənnisi Hüseynqulu Sarabskının "Köhnə Bakı" kitabıdır. Müğənninin kitabının əlyazmasını "Yazıçı" nəşriyyatına onun oğlu Azər Sarabski

atasının anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə ilə təqdim edir. Lakin o zamankı qayda-qanuna görə gerek əsər oxunaydı, kənar müəlliflərə rəyə veriləydi, eyni zamanda nəşriyyat redaktorunun rəyi olaydı, bundan sonra nəşriyyatın tematik planına salınaydı. Tematik plan işə nəşriyyatdan sonra çoxlu mərhələlərdən keçirdi. Mətbuat Komitəsindən sonra Mərkəzi Komitədə baxılırdı. Bundan sonra nəşr olunacaq kitabların planı təsdiq olunub çap edilirdi. Bu tematik planın çap olunmuş nüsxələri kitab ticarət təşkilatlarına - "Azərkitab" və "Kəndikətab"a, Kitabxana kollektoruna göndərilirdi. Çünki tirajı bu təşkilatlar müəyyənləşdirirdi. İkinci bür çətinlik də orasındaydı ki, o dövrdə kompüter yox

rişli istifadə üçün yararı olmalıdı. Bunu çox gözəl dərk edən M.Çəməni nəşriyyata gəlir (o zaman "Yazıçı" nəşriyyatının direktoru Əjdər Xanbəyev olmuşdu). Ə.Xanbəyevə müzəyidə təməşə edlirdi "Köhnə Bakı"nın rəsmləri barədə məlumat verir. Beləliklə, Müzeydən Əzim Əzimzadənin vaxtilə "Köhnə Bakı" üçün çəkildi on iki illüstrasiyasının surətini pul köçürərək "Yazıçı" nəşriyyatı alır və nəşr olunan kitabə daxil edir. M.Çəməni "Köhnə Bakı"ya həm də Hüseynqulu Sarabskının "Bir aktorun xatirələri", "Hüseyn Ərəblinskiyin tərçüməyihəli"

"Yazıçı" nəşriyyatından başlanan redaktor ömrü

idi, əlyazmalarını linatipçi yığırdı (buna mətbəə dilində "qarıyaqınıbator" deyilirdi) Bu işə çox uzun bür proses idi. Ona görə də redaktə edilib mətbəəyə göndərilən əlyazmalar kitab halında, bu gününə müqəyisədə, həddən artıq gec işi üzü görürdü. Azər Sarabski M.Çəməniyə deyir ki, bəs, 40-cı illərin əvvəllərində atamı qlavlitə çəğirirlər. Atam gedir qlavlitin rəhbərinin yanına. Göür ki, Səməd Vurğun da burdadır. Çiş ayları imiş. Qlavlitin rəhbəri Sarabskiyə irad tutur ki, kitabımızda varılardan, çoçularlardan, milyonçulardan çox danışmışsınız, bu cür səhifələrlə itxisar edilir. Gəldikcə mübahisə artır. Sarabski hisrişilən kabinetə terk edir. Mübahisənin bür mərhələyə çətdiğini görən Səməd Vurğun "Köhnə Bakı"nın yeganə korrektor xüsusini götürüb paltosunun altında gəlirdi. Bələ bir təsadüf noticəsində bür dəyərli kitab qorunub saxtanılır. Azər Sarabski onu da M.Çəməniyə söyləyir ki, bu kitabə görkəmli rəssam Əzim Əzimzadə rəsmlər çəkibmiş. Səhbət əsasında Azər Sarabskından Mustafa Çəməni məlumat alır ki, Əzim Əzimzadənin çəkdiyi rəsmlər incəsənət muzeyində qorunub saxlanılır.

M.Çəməni fikirləşir ki, bür rəsmləri əldə edib kitabə versə, çox yaxşı nəticə verər. Gec də olsa, haqq öz yerini tutur. Bür niyyətdə o, Rüstəm Mustafayev adına Dövlət incəsənət Müzeyinə gedir. O zaman müzəyinin direktoru Xəliq rəssamı Kazım Kazımzadə imiş. M.Çəməni müzəyeyə yazılı şəkildə müraciət edir. Müzəyidə çalışın sənətişünas Ziyadın Əliyev Əzim Əzimzadənin köhnə Bakının etnoqrafik həyatını əks etdirən illüstrasiyalarını Mustafa Çəməniyə göstərir.

Ümumiyyətlə, kitabın müdür, dill kimi tərtibatı da nəzərdə tutulduğı oxucu kütləsinin bllik səviyyəsinə, dünyagörüşünə, marağ dalsinə uyğunlaşdırılmalı, əlvə-

xatirəsini də daxil edir.

Əlyazma üzərində redaktə aparılması yaradıcılıq işidir. İşin bür tərəfi mətnə tənqidi yanaşma, ona dair faydalı tövsiyələrin verilməsi, müstəqil qərar çixarılması və mətni bəzən dəyişdirərək təkmilləşdirmək zərurətili ilə bağıdır. Ümumiyyətlə, əsər üzərində redaktor əməliyyatları çoxçətdli və mürekəb bir işdir. Hər bir konkret əlyazma üzərində işin özünəməxsusluğu əsərin özündən, gələcək kitabın tipindən və başqa səbəblərdən də asılıdır. Bütün bunlar işə redaktor tərçübəsini ümumiləşdirməsinə üçün qaçılmaz amillərdir.

M.Çəməni qeyd edir ki, 1926-cı ildə "Maarif və mədəniyyət" jurnalında, 1930-cu ildə kitabçə halında çap olunmuş "Bir aktorun xatirələri" və 1938-ci ildə yazılmış "Hüseyn Ərəblinskiyin tərçüməyihəli"ndə bir-birini təkrar edən məqəmlər vardı. Bür təkrarları aradan götürmək lazımdı. Redaktorun burcudur ki, bür nəşrlərdə aparıldığı redaktə işləri haqqında "Redaktordan" başlığı altında oxucuların məlumatlandırın. M.Çəməni "Redaktordan" adlı bələçdi yazısında bür itxisar məsələsinə toxunaraq yazır: "Kitabın redaktəsi zamanı mümkün qədər müəllifin dil və üslubuna toxunulmamışdır. Ancaq əsərlər bir kitabə toplandığı üçün təkrar görünən müəyyən cümle və fikirlər, hadisə və əhvalatlar itxisar edilmişdir". Beləliklə Hüseynqulu Sarabskının "Köhnə Bakı" kitabı 1982-ci ildə 50000 tirajla işiç üzü görür. Mustafa Çəməni 1983-1985-ci illərdə "Yazıçı" nəşriyyatında Klassik ədəbiyyat və folklor redaksiyasının müdiri vəzifəsində çalışmışdır. Elə bu illərdə onun redaktorluğu

Azərbaycan Respublikasının Mediana Agentliyi

ilə bir çox kitablar işiç üzü görür. A. Abasov "Əvləri köndələn yar...: povestlər və hekayələr" ("Yazıçı", 1983), A. Bakıxanov "Seçilmiş əsərləri" ("Yazıçı", 1984) və s. Çox keçmiş Mustafa Çəməni 1986-1988-ci illərdə "Yazıçı" nəşriyyatında "Nəsr" şöbəsinə böyük redaktor vəzifəsinə təyin edilir. Mustafa Çəməni 1987-1988-ci illərdə də bir çox əhəmiyyətli kitabların redaktoru olmuşdu. Məsələn, T. Abbasov "Ətirləri bir gün: hekayələr" ("Yazıçı", 1987). Y.V.Çəmənzəminli "Ozlar bulduq. Qanı içində" ("Yazıçı", 1987) və s.

Ümumiyyətlə, 1980-ci illərdə respublikamızda fəaliyyət göstərən nəşriyyatlarında "Yazıçı" nəşriyyatı özünə gədən nəşriyyatından biri idi. 1989-1990-cı illərdə Mustafa Çəməni "Nəsr" şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışıb. "Yazıçı" nəşriyyatında fəaliyyəti 1991-ci ildə bitir və 1992-ci ildən 2006-cı ilə kimi "Gənclik" nəşriyyatında baş redaktor kimi sərəməli fəaliyyət göstərir. Mustafa Çəməni hazırda (2006-cı ildən) "Təhsil" nəşriyyatında "Bədii-ədəbiyyat" şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışır. Lakin onu da xüsusilə qeyd etmək istəyirik ki, Azərbaycan kitabının bədii tərtibat işlərində də Mustafa Çəmənlinin xüsusi xidmətləri olub. Gələcək yazımızda məhz bu məsələlərə dəyərli oxucularımıza çatdıracağıq.